

Lidija Merenik

*Odeljenje za istoriju umetnosti
Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu
lidijamerenik@gmail.com*

Ep, popularna kultura i politika u savremenom umetničkom delu*

Apstrakt: "Smrt u Dalasu" je video-instalacija Zorana Naskovskog sastavljena od: a) vizuelne dokumentarne građe vezane za atentat na Džona Fidžeralda Kenedija, predsednika SAD i građe i dokumenata vezanih za njegov privatni i javni život; b) muzičke podloge – guslarskog speva Joza Karamatića, a po stihovima pesme u desetercu "Smrt u Dalasu" Boža Lasića. Ovaj neočekivani i neobični kompozicioni spoj iznedrio je mnogoznačenjsko umetničko delo i jedan od najcelovitijih postmodernih umetničkih radova u srpkjoj savremenoj umetnosti. Naskovski je naizgled nespojive kôdove popularnog zaokružio kao posebni umetnički metod sopstvenog žanra – "Balkan noise". Metodom "noise" muzike, u kome svaki šum, prizor ili glas istovremeno ima jednaku vrednost i značaj, u formu i značenje rada uključio je ep, tradiciju, politiku, popularnu i narodnu kulturu. U krajnjem ishodištu, takvim postupkom je u potpunosti pomerena paradigma od moderne ka postmodernoj, od supstancije mita ka de-supstancijalizaciji i demistifikaciji tog tipa reprezentacije.

Ključne reči: savremena umetnost, etnomuzikologija, kulturna istorija, popularna kultura, "noise"

"Gusle moje instrumentu stari / modernizam ništa vam ne kvari / jer guslarska fina melodija / postala je naša tradicija / ja ću sada pjesmu ispevati / i atentat u njoj prikazati / u kom pade predsednik Kenedi / tužna vijest mnoga srca sledi / mučkim planom bijaše ubijen / širom sv'jeta president omiljen." (Lasić 1965)

Na Balkanu, tako fatalno dodirnutom Orijentom, gusle su za herojsko predanje isto što je za patnju duše i lirsko-osećajno opevanje sevdah. Oba čine znameniti deo balkanske etno-muzikološke tradicije. Sevdah muzici, koju je

* Istraživanje čiji je rezultat objavljen u ovom radu obavljeno je u okviru naučnoistraživačkog projekta Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije "Srpska umetnost 20. veka: nacionalno i Evropa" (177013) iz programa osnovnih istraživanja. Ovom prilikom upotrebljeni su neki zaključci i fragmenti rada: Lidija Merenik, "Balkan noise: Further understanding of Zoran Naskovski's 'Death in Dallas', in: *The JFK Culture*, (Beograd: American Corner, Faculty of Philosophy, 2013): 149-163.

najprimerenije po karakteru i raspoloženju uporediti sa portugalskim fadom, pripala je sva balkanska i planetarna slava, sve suze melanholičnih trošnih ljubavi i života. U 21. veku, sevdah je, kao deo ogromnog postkolonijalnog korpusa "new world music", postao šire poznat kao "Balkan blues". Međutim, gusle su u savremenom i postkolonijalnom dobu, ako ne pale u zaborav, onda svakako manje popularne kao instrument sirove ne-muzike, nepevljiva i nemelodična pratnja deseteračkog, "izvikujućeg", narikačkog vokala i "homerškog" pripovedanja epa. "Pesme junačke po narodu najčešće raznose slijepci i putnici i ajduci", navodi Vuk Karadžić (Timotijević 2004). Čak i površno poznavanje muzičke, epske, usmene i nepisane tradicije Balkana, navodi na zaključak da su gusle ključni instrument ne samo tog rudimentarnog, osećajnog, epskog izražavanja, već i veoma snažan simbol identiteta i etno tradicije naroda Balkana. U tom pogledu, uzaludni su svi naponi da se privilegija gusli i guslarskog opevanja pripiše samo jednom balkanskom narodu. Kada je Vuk Karadžić 1824. štampao u Lajpcigu narodne pesme, naveo je da su gusle najprisutnije u oblastima u kojima su pevane junačke narodne pesme, u Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori, dok početkom 19. veka gusle nisu toliko omiljene u Srbiji, koji jednako, u to doba, poštuju gajde kao narodni instrument (Timotijević 2004). Odnos prema guslama menja se tokom 19. veka, od kada se one, u srpskoj etno-muzikološkoj tradiciji, uspostavljaju kao simbol patriotskog identiteta, jer opevaju oslobodilačku borbu protiv Osmanske imperije, koja je imala neprikosnovenu vlast na Balkanu, tako i na ogromnom delu teritorije današnje države Srbije. One, nezavisno od nacionalnog identiteta, postaju tokom 19. veka simbol otpora porobljenih naroda Balkana, pa otuda njihovo dugo postojanje u ex-jugoslovenskim zemljama i na Balkanu načelno. Posle Drugog svetskog rata, u socijalističkoj Jugoslaviji, gusle ostaju tradicionalni ali skrajnut i egzotični instrument – hobi posvećenika. One gube značaj posrednika u usmenom prenošenju istorijskog epa, jer su epovi uglavnom već bili popisani, prepisani i štampani. Ostala je mogućnost stvaranja novih herojstava i heroja, novih epova koji, u Titovoj Jugoslaviji, nije morao imati nužno ni nacionalni ni arhaični karakter. Zato nije čudno što je među novopronađenim guslarskim temama ruralne socijalističke svakodnevice, hrvatsko-hercegovački guslar Jozo Karamatić opevao smrt američkog predsednika Džona F. Kenedija.

Od brojnih dokumentarnih ili umetničkih, vizuelnih ili muzičkih dela koja su, tokom decenija, svojom temom bila posvećena ubistvu Kenedija, najveću pažnju do danas ima sveprisutni Zapruderov dokumentarni snimak trenutka atentata (izvorno u trajanju 1'25'') i rezignirana (iako je mnogi poznavaoi rok muzike smatraju "precenjenom" baš zbog teme) rok balada Lu Rida "The Day John Kennedy Died".¹ Utoliko je naš šok pred guslarskim spevom kao

¹ Lou Reed, *The Day John Kennedy Died*, from the album *Blue Mask* (RCA, 1982):

muzičkom podlogom rada "Smrt u Dalasu", koji nam je otkrio Zoran Naskovski, morao biti veći. Iako je guslarsko zapevanje daleko od balade, zbunjeni pred tim grubim guslarskim vokalima i desetercima, prevodioci sa anglo-američkog govornog područja te opeve pogrešno nazivaju "baladama". Gusle su novi senzacionalni zaboravljeni svet orijentalizma i Balkana, koji je u savremenoj umetnosti nenadano ponovo otkriven radom Zorana Naskovskog 2000. godine.

Ideja za rad "Smrt u Dalasu" nastaje pošto je on, nakon čestih i gotovo ritualnih poseta Kalenić pijaci u centru Beograda, u čijem susedstvu je tada živeo, krajem 20. veka pronašao singl ploču (Jugoton, Zagreb, 1965, tekst Božo Lasić) guslara Joza Karamatića. U početku Zoran nije baš bio siguran šta je pronašao. Međutim, ploča je uredno složena u njegovu privatnu zbirku, u kojoj jedno od najvažnijih mesta zauzima literatura, pres kliping ili bilo koji drugi predmet vezan za jugoslovensko sećanje na Kenedija iz godina njegovog kratkog mandata i njegovog ubistva. Među tim predmetima nalazi se i "Report", prvo izdanje Izveštaja Warrenove komisije štampano na 888 strana. U nekom trenutku je Naskovski preslušao i nađeni vinil. Otkrio je da je u pitanju singl guslara Karamatića: kompletno i u detalje, u stihu deseterca, neprevodivom na engleski jezik, u guslarskoj tradiciji, opevan tragični ep o životu i smrti američkog predsednika Dž. F. Kenedija – *"Gnjusan zločin, svak se redom zgraža / a sramota i teška blamaža / zar se lijek nije naći moga?"* (Lasić 1965).

Naskovski zaista obožava metod uspostavljanja mega jukstapozicija, kao osnov strukture svog umetničkog delovanja od devedesetih godina 20. veka. Najizrazitiji do sada, i na kulturnom terenu SAD najčuveniji je njegov kolažni vizuelno-audio video rad/instalacija "Smrt u Dalasu / Death in Dallas". U tehničko-montažerskom smislu "Smrt u Dalasu" je nastao spojem audio zapisa ovog guslarskog speva, sa vizuelnim zapisima, fotografijama, filmskim insertima i podacima vezanim za detalje iz porodičnog i političkog života i tragične smrti predsednika Kenedija. Naskovskog je najverovatnije zaintrigirala činjenica da se, na najdrevnijem balkanskom instrumentu u tančine opeva smrt američkog predsednika. Jedan od najviše zbunjujućih i začuđujućih efekata koje ovaj rad prvo ima na američkog ili drugog nenaviklog slušaoca (posmatrača), upravo je taj oštar, parajući, čudan, nepoznat tonski fon koji daju gusle i glas Joza Karamatića (Vågnes 2011). Nama kojima je guslarska tradicija poznatija, jasno je da je u pitanju epski narativ koji, više pričajući no zbilja pevajući, prati ovu narikalicu koja opisuje i oplakuje žrtvu.

"Smrt u Dalasu" je prvi put predstavljen na međunarodnoj konferenciji "Understanding the Balkans" 2000. godine u Ohridu. On je, umesto da se bavi tadašnjim "mainstream" političkim pitanjem "krvi i meda" i novih konotacija

<http://www.metrolyrics.com/the-day-john-kennedy-died-lyrics-lou-reed.html>

koje je pojam "balkanizacija" dobio tokom devedesetih, ponudio oblik subverzivne jukstapozicije koja je na prvi pogled površnom oku/uhu mogla da deluje kao nekakva zakasnela nadrealistička intervencija. Taj nestvarni paralelizam je delovao opčinjujuće na posmatrača. Video rad je prvi put titlovan (preveden na engleski, ali ne u desetercu, a titlovan jednim od "Wild West Texas" fontova) povodom izlaganja na Bijenalu u Tirani, 2001. godine. Iako odmah dočekan s odobravanjem i čak velikim uzbuđenjem poznavaooca savremene umetnosti, rad je ostao malo poznat u srpskoj kulturnoj sredini, u kojoj je neretko ignorisan, a postao veoma cenjen izvan Srbije, posebno u SAD. "Smrt u Dalasu" je svoj konačni proboj doživeo izložbom "American Effect. Global Perspectives on the United States, 1990-2003" Lorensa Rajndera². Razumljivo, jer su tema i vizuelni materijal dirali u samo ranjeno srce SAD, ali i zbog još jednog naglog i nasilnog obrta, tako tipičnog za savremene istorijsko-političke razvoje. U vreme dok su trajale pripreme za izložbu "American Effect" dogodio se atentat na premijera Srbije Zorana Đinđića, pa je taj morbidni istorijski paralelizam zla bio povod da se rad Zorana Naskovskog tumači u još jednom, post festum istorijskom registru.³ S druge strane, Stiv Seid⁴ je, pošto je prvi put video "Smrt u Dalasu", odmah primetio naglašenu vezu narikačkog gulsarskog glasa sa najranijim bluzom Delte: "Uopšte ne morate da razumete stihove pesme da biste osetili, doživeli izražajnost pevača."⁵ Said je savršeno

² Lawrence Rinder, *The American Effect: Global Perspectives on the United States, 1990-2003*, (New York: Whitney Museum of American Art, 2003).

³ "Throughout the world, one of the most potent symbols of America as a utopian ideal is still the image of John F. Kennedy. Zoran Naskovski's installation, Death in Dallas, is inspired by a Herzegovinian epic ballad that was written in homage to Kennedy shortly after his assassination. The decasyllabic verse is sung by Jozo Karamatic, who accompanies himself on an ancient Balkan stringed instrument known as a gusle. The ballad is remarkable for its detail: we even learn, for example, the name of the attending nurse at the hospital where Kennedy's body was taken. The singer's vocal style is visceral, a coarse, throaty wail that seems to have been carried across the centuries from some primordial funeral rite. Accompanying the soundtrack is a video projection in which Naskovski has combined footage of Kennedy and his family in happier days with shocking imagery of the assassination itself", Lawrence Rinder, "The American Effect", in: *The American Effect: Global Perspectives on the United States, 1990-2003*, (New York: Whitney Museum of American Art, 2003), 24-45.

⁴ Steve Seid, the Video Curator at the Pacific Film Archive (PFA), the Berkeley Art Museum in Berkeley, California.

⁵ Steve Seid: "The tone of the singer's voice carries like an American blues singer—you don't have to understand the lyrics to sense the emotional intent. And the repetitive melodic structure creates an interesting sense of history's constant and tragic weight, a weight felt through its return. Your image selection was also great--some footage I can't recall having seen before, some of it quite gruesome", u obraćanju umetniku, neobjavljeno.

razumeo guslarski duh Karamatića – s pravom ga povezujući sa bluz tradicijom. Zoran Naskovski, i sam poznavalac ranog bluza, slaže se s uslovnim sličnostima, u smislu sirovog zvuka i potpune osećajnosti narikačkog vokala, koje mogu da postoje između npr. Slepog Lemona Džefersona (Blind Lemon Jefferson)⁶ i Joza Karamatića. S druge strane, neizbežno je poređenje slepog guslara sa slepim bluz muzičarima, tvorcima autentičnog, zapevajućeg, grubog iskonskog vokala i zvuka prvobitnog bluza, koji nariču i izvikuju svoje patnje. Ovde se neodoljivo nameće poređenje dve po svemu udaljene kulture: u narodu ponikle tradicije spontanog sirovog bluza i njegovih slepih autora, sa tipom slepog guslara u umetnosti Balkana i srpskoj umetnosti posebno. Legende koji oni opevaju učinile su od guslara ličnosti koje i same ulaze u legendu i likovnu umetnost. Tip i ikonografija slepog guslara, čiji je uzor Filip Višnjić, poznat je u srpskoj umetnosti kroz veći broj dela, npr. portrete Uroša Kneževića "Slepi Đura" (Milutinović), Riste Vukanovića "Slepi guslar", Uroša Predića "Guslar", Paje Jovanovića "Guslar" ili Đorđa Jovanovića na "Spomeniku kosovskim junacima" u Kruševcu iz 1904. U posleratnom srpskom modernizmu tema slepog guslara najznamenitija je u slici Petra Lubarde iz 1952. godine. Metodom jukstapozicije, Naskovski implicitno poredi i ta dva kulturološka tipa, dajući savremenu reviziju modernističkog viđenja legendarnog i mitskog prikaza slepog guslara iz Lubardinog dela.

Rad "Smrt u Dalasu" nosi određene konceptualne, ideološke i strukturalno-kompozicione odlike karakteristične za rad Naskovskog. U temelju njegove umetnosti nalazi se više postulata jednake važnosti:

a) Ideja umetničkog rada ima istu težinu kao izvedeni rad.

b) U centru istraživanja Naskovskog je forma saopštavanja te jake ideje, a u centru sadržaja je, skoro bez izuzetka, odnos visoke i popularne kulture ("high & low"), uspostavljen ne kroz metodologiju izjednačavanja, već suprotstavljanjem dve jednako važne celine / iskaza.

c) Fenomen popularne kulture, "low", kod Naskovskog se ne odnosi isključivo na repertoar globalne i univerzalne potrošačke, popularne kulture, već, kao u "Smrt u Dalasu" i na vidove svakidašnjeg, "uličnog", narodnog ili etno-tradicionalnog izraza, kao najvažnije specifične razlike između te globalno popularne potrošačke kulture (npr. basket, Mek Donalds, Koka-kola, Miki maus i sl.) i posebnih elemenata regionalnog identiteta (npr. gusle, Mašinka Lukić ili druge etno-antropološke i kulturološke odlike regionalnog ili lokalnog karaktera). "Smrt u Dalasu" je zato vrhunac srodnih umetnikovih istraživanja i spojeva, čije ishodište je efektna i ekspresivna jukstapozicija. Posebno su montažom naglašene prostorno-vremenske linije i ravni – pošto nisu konstruisane jednosmernom, pravolinijskom matricom, ne daju banalni ili bukvalni vremenski redosled radnje dela. Na samom početku videa "Smrt u Dalasu" (u trajanju 16' 43'') čini se

⁶ Ili: Blind Willie Johnson, Blind Willie McTell, Reverend Blind Gary Davis i dr.

kao da Naskovski montažom dokumentarnih kadrova počinje da prati Karamatićev spev. Nakon prvih minuta sledi obrt. I prolog i epilog sadrže prizore državne sahrane predsednika i trenutke samog atentata, međutim, nema doslovne repetitive, već samo ponavljanja koje podvlači iznetu činjenicu. Naskovski montira crno-bele snimke, kolor snimke, kao i foto-dokumentarni materijal delimično na asocijativan način, delimično putem ironijskog kontrapunkta. Tako se oko desetog minuta video rada pojavljuje "drugo lice" idilične priče o Kamelotu kojeg nema u Lasićevim stihovima i Karamatićevom oplakivanju. U trenutku kada Karamatić stiže do stiha *"b'ješe bolna i stravična slika / polu mrtva gledat predsjednika /... ali pluća ne rade mu više / prestao je Kenedi da diše"* (Lasić 1965), Naskovski neočekivano montira snimke koji počinju ozloglašanim nastupom Merilin Monro na proslavi Kenedijevog rođendana, da bi nastavio jedan obrnuti, izvrnuti vremenski sled kroz vrata koja predstavljaju korice knjige *"The Dark side of Camelot"*, do samih početaka braka Džona i Džeki: porodične snimke sa jahte, snimke venčanja, zabave i dokolice... i istorijskih događaja, polaganja predsedničke zakletve i, na kraju, pogreba Džona Kenedija. Ove sekvence sledi dramatični krešendo Karamatićevog speva – *"na vjest bolnu redom proplakaše / sa slučajem tužnim u Dalasu / prestavnici upoznaše masu / Džon Kenedi prije jednog časa / umro ranjen, ne bješe mu spasa / Lindon Džonson novu dužnost prima / s puno tuge a bola još više / lijes bronzani u kola uniše"* (Lasić 1965).

Karamatić spev završava stihovima *"prijatelja nesta Kenedija / žalila ga sva naša nacija / i narodi posvuda po svitu / kad najviše trebao je svitu / kormilara izgubila lađa / takva ličnost rijetko se rađa / premda ga je sudbina otelela / Kenedi će živjeti kroz djela / žrtva biše za puk i za prava / i od nas mu uvijek vječna slava"* (Lasić 1965).

Dok je Lasićevo / Karamatićevo pripovedanje i zapevanje vremenski jednosmerno, dotle montaža Naskovskog, koja ne poštuje "time-line", koja unosi ometajuće elemente i "šumove" u naraciju (npr. M. Monro), koja, na kraju, kombinuje sofistifikovani vizuelni materijal sa sirovim zvukom, umesto hipotetičkog pojma balkanskog bluz a označava *noise* kao svoj ekvivalent. Jedno je moguća paradigma modernističke naracije, drugo postmoderne i postkolonijalne interpretacije istorije.

"Vijest žalosna na sve strane stiže / u javnosti nasto komešanje / da žalosno upozna se stanje / naša vlada i Izvršno vijeće / bolno svoje šalju saučešće /na pol koplja sve naše zastave / svud su boli izražene prave" (Lasić 1965).

"Nenadanom smrću Džona Kenedija izgubili smo, ne samo velikog državnika već i dobrog prijatelja. Naš narod neće nikada zaboraviti veliki moralni i materijalni doprinos koji je pokojni Kenedi i njegova vlada pružila nastradalom stanovništvu Skoplja. Održavajući prijateljske odnose sa našom vladom, pokojni Kenedi je bio vrlo dobro poznat i poštovan kod našeg naroda čiji će se lik i djela dugo pamtiti i poštovati" (Lasić 1965).

Kenedi (JFK) je zaista bio jedna vrsta jugoslovenskog posleratnog heroja, koji su proizvođeni u vremensko-političkom nizu posle "prve generacije" heroja NOR-a i, naravno, samog vladara, Josipa Broza Tita (JBT). Može se slobodno reći da je Kenedi, kao "ikona zapada", zamenio alfa-ikonu istoka, iz jugoslovenske politike proteranog Staljina (JVS). Ako je Staljin bio neprikosnoveni uzor revolucionarne izgradnje novog režima i komunističke partije, čija je zvezda sijala na nebu kominternovske Jugoslavije najkasnije od 1941. godine, onda je Kenedi jedan od protagonista i simbola munjevitog uspona Jugoslavije iz osiromašene, i do juna 1948. staljinski zatucane članice Kominterne, do zlatnih "vesternizovanih" šezdesetih godina. Tada joj SAD postaju jedan od najvećih političkih, vojnih i monetarnih prijatelja i partnera. SAD već od 1951, posle očiglednog Titovog političkog raskida sa SSSR, Jugoslaviji pružaju vojnu, ekonomsku i kulturnu pomoć. Otvorenost Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, zemlje na "ogradi između Istoka i Zapada", u predvorju Gvozdeno zavese, u okrilju Pokreta nesvrstanih zemalja i Trećeg sveta, ne samo da je ukazivala na vešto vođenu i balansiranu politiku u jeku Hladnog rata, već je dala i neslućene teme narodnim autorima poput Lasića i Karamatića. Mesec dana pred atentat na Kenedija, oktobra 1963. godine, sreću se Tito i Kenedi, nakon čega je američki Kongres odlučio da Jugoslavija zadrži status najpovlašćenije nacije. Interesna ljubav bila je obostrana – Tito je bio izuzetno lukava i moćna prepreka širenju Gvozdeno zavese ka Zapadu, što je Kenediju i njegovoj administraciji svakako veoma pogodovalo. S druge strane, Kenedi je Titovoj Jugoslaviji pružao osećaj zaštićenosti u hladnoratovskim zveckanjima oružjem. Zato je JFK bio jedan od omiljenih svetskih lidera u jugoslovenskoj štampi, koja je sledila pažljivo osmišljenu reprezentativnu predstavu, "imidž", Džona Kenedija, odnegovanu u SAD. Bio je to imidž "prvog političara zvezde" (Čupić 2013), harizme ravne holivudskim zvezdama i planetarne slave, širokog osmeha besprekornih belih zuba, novog vladara za novo doba i novi poredak. To novo doba, taj mladi čovek kao ovaploćenje vrhunca "američkog sna", taj novi san postajao je jugoslovenski san o udobnijem i boljem životu. Posebne simpatije sticala je njegova supruga Žaklina, od milja zvana Džeki. *"Na eredrom kraj grada Dalasa / srdačno ga dočekala masa / koja mu je izašla u susret / mirisavih ruža jedan buket / predadoše gospođi Žaklini"* (Lasić 1965). Ona je bila model za uzor elegancije, društvenog uspeha i sofistifikovanosti kome je svaka jugoslovenska žena pokušala da teži, pomno izučavajući mnogobrojne fotografije objavljivane u jugoslovenskoj modnoj, tzv. ženskoj štampi. Verne kopije frizure, naočara za sunce i odevnog stila i aksesoara, neverovatnom brzinom prodiru u jugoslovensku gradsku modu početkom šezdesetih i tu nastavljaju da suvereno vladaju. Procesi iz tog perioda mladog jugoslovenskog potrošačkog društva, kulture, popularne kulture (pre svega filma) i umetnosti, nose zajednički, precizan naziv – "amerikanizacija". Pojam je, osim u okrilju tvrdokornih zagovornika komunističke ideologije, imao u tom periodu afirmativnu konotaciju. Uostalom, i tvrdo-

korni zagovornici komunističke askeze ubrzo su se slomili pred potrošačkim rajem šezdesetih godina, holivudskim superspektaklima i različitim potrošačko-statusnim simbolima te iste amerikanizacije. Kenedi je, na izvestan način, ponudio vrata raja. Žaklina je pokazala kako bi u raju moglo da bude. Mit je narastao, proizvodili su se novi heroji. Novi Beograd, grad izgrađen posle 1948. godine na naizgled nesavladivoj močvari, simbol je ne samo obnove želje, već i uspostavljanja novog režima, dobio je vremenom ulicu Džona Kenedija. U njoj i danas postoji kafe "Kenedi", na razmeđi ove duge novobeogradske ulice i nekadašnjeg Bulevara Edvarda Kardelja, preko puta hotela "Jugoslavija" i puta za Zemun.

Gusle, "instrument stari", u jednom trenutku su, zahvaljujući pevačima poput Joze Karamatića, osavremenjene novim sadržajima – epom savremene istorije. Naravno, ta savremena istorija nije mogla bez tragedije i medija. Kao poseban žanr, kome je, na žalost, život namenio prvo mesto, jeste katastrofa planetarnih medijskih razmera. Jedna od najranijih u hronološkom nizu medijske frenetičnosti tog nemilog žanra jeste ona od 22. novembra 1963, kada je u Dalasu (Teksas) ubijen predsednik SAD Džon Fildžerald Kenedi. U svetu u kome je televizija, kao najpopularniji masovni medij, glavni zamajac dobila u jeku Kenedijeve predsedničke kampanje, a kulminirala snimcima atentata na Kenedija i njegovog pogreba, katastrofa u dokumentarcu ili direktnom prenosu postaje (ili, tačnije, do/od 11. septembra 2001) najgledaniji žanr. Uprkos moći koju TV dobija u to vreme i u Jugoslaviji, Karamatić se odlučuje za predmedijsko saopštavanje iz "hajdučkog" doba romantičnih heroja i njihovih stradanja, ali, ipak snimajući za Jugoton vinil, kao instant sredstvo komunikacije Lasićevog i njegovog memorijalnog speva. Evo kako izgleda jugoslovensko sećanje, kako oni slikovito opisuju sam atentat:

"Jedanesti mjesec bješe petak / šeset trećoj skoro završetak / posl'je kiše bješe vreme vedro / vjetrić digo zastave ko jedro / kad kolona krenu ka Dalasu / Kenedi je otpozdravljao masu s velom, rukom mahao je svima / otvorenim vozeć se kolima / neprobajno sa Linkolna staklo / dan ranije s auta se maklo / sigurnost mu pravu ne dadoše / pa se zato i svršilo loše / s Kenedijem u istim kolima / sjedila je supruga Žaklina / sa suprugom guverner Konoli / koji žarko predsjednika voli / a za njima duga je kolona / što pratila njega i Džonsona / kroz grad Dalas, širok deset milja / veličanstven doček biše zbilja / na hiljade mahalo je ruku / digli vrevu i pozdravnu buku / incidenta tude ne bijaše / pram El Stritu vozila kretaše / tek što prođe podvožnjačić mali / a gusarska šnajperka opali / s lica nesta razdraganog smješka / tragedija dogodi se teška / prvi metak Kenedija gađa / ne sluteći što se sve događa / to se tako munjevito zbiljo / pade ranjen supruzi na krilo / žena kriknu ubiše mi muža / krv poteče po buketu ruža / i Konoli ne zna šta se zgodi / jedan metak i njega pogodi / u kolima nastaje jauci / metež gužva i zadnji trenuci / Džon od rana leže na sjedište / supruga mu plačuć pomoć ište / teško ranjen on ništa ne kaza / ne mogaše dati ni avaza / b'ješe bolna i stravična slika / polumrtva gledat predsjednika." (Lasić 1965)

Tako su najpre Lasić i Karamatić, a docnije Naskovski, promenili istorijsko-kulturološki kôd gusli u balkansko pop-opevanje američke tragedije. Uviđevši moć vizuelnog, posredovanog masmedijima i montažom specifične i "weird" muzičke podloge za "Smrt u Dalasu", Naskovski je naizgled nespojive kôdove popularnog doveo do hrabrog umetničkog stava i zaokružio ga kao posebni umetnički metod sopstvenog žanra – "Balkan noise". U potpunosti označavajući pomerenu paradigmu od moderne ka postmodernoj, od supstancije mita (Lubarda, Lasić, Karamatić) ka desupstancijalizaciji i demistifikaciji tog tipa reprezentacije, ujedno taj postupak prevodeći u drugi, savremeni, ne-tradicionalni medij, video-kolaž i instalaciju. Primenom postupka u kome svaki šum prizor ili glas istovremeno ima jednaku vrednost i značaj, Naskovski je oblikovao vizuelni "noise" rad. "Smrt u Dalasu" donosi mnoge odlike "noise" (ne)muzike transponovane u drugi medij: kombinacije instrumenta, vokala, tradicionalnog instrumenta (gusle), kompjutersku montažu, spiralni i ciklični vremenski sled, aproprijaciju i distorziju aproprisanih elemenata – od aluzija na Rusolovu avangardno-futurističku "Art of Noise", dišanovsko "ravnodušja" saopšatavnja aproprisanog, preko neoavangardnih ostvarenja iz okrilja Blekmauntin koledža, Džona Kejdža i Fluksusa, do postmodernih i postneoavangardnih težnji s kraja 20. veka. Zato je "Smrt u Dalasu" možda najcelovitiji postmoderni rad u srpkjoj savremenoj umetnosti koji se razume i u svakoj drugoj kulturi, istinski multikulturalan i nadahnjujući, koji je u svoju "buku" uključio ep, tradiciju, politiku, popularnu i narodnu kulturu, pa je od vokala i epskog narikanja stigao do takve vizuelne materije koja, izvornošću svoje kompozicije, čini jednu od najboljih kritika modernizma koju smo do sada imali prilike da vidimo.

Izvor

Lasić, Božo. 1965. *KENNEDY—Smrt u Dalasu* (pjesma) [*KENNEDY—Death in Dallas* (lyrics)]. Mostar: Lasić Božo / Okanić.

Litereatura

- Čupić, Simona. 2013. "The First Political Superstar: JFK s the new image of History (1960-1963)". In *The JFK Culture*, 7-45. Beograd: American Corner, Faculty of Philosophy.
- Rinder, Lawrence. 2003. "The American Effect". In *The American Effect: Global Perspectives on the United States, 1990-2003*, 24-25. New York: Whitney Museum of American Art.
- Timotijević, Miroslav. 2004. "Guslar kao simbolična figura". U *Zbornik Narodnog muzeja, istorija umetnosti XVII/2*, 253-279. Beograd: Narodni muzej.
- Vågnes, Øyvind. 2011. "Death in Dallas". In *Zaprudered: The Kennedy Assassination Film in Visual Culture*, 102-117. Austin: University of Texas Press.

Sl. 1. Jozo Karamatić, korice i vinil, kolekcija Zorana Naskovskog

Sl. 2. Jozo Karamatić, korice ploče, kolekcija Zorana Naskovskog

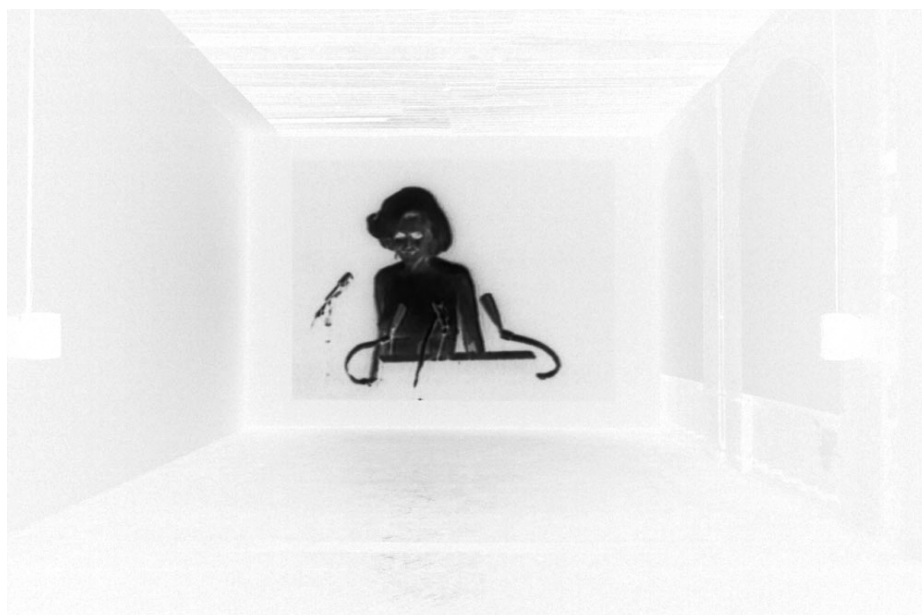
Sl. 3. Božo Lasić, Kennedy – Smrt u Dalasu, pjesma, 1965. Kolekcija Zorana Naskovskog

Sl. 4.

Sl. 5.

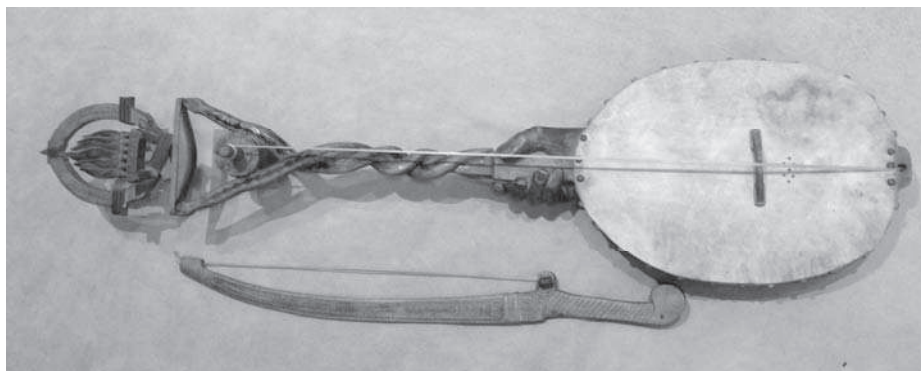

Sl. 6.

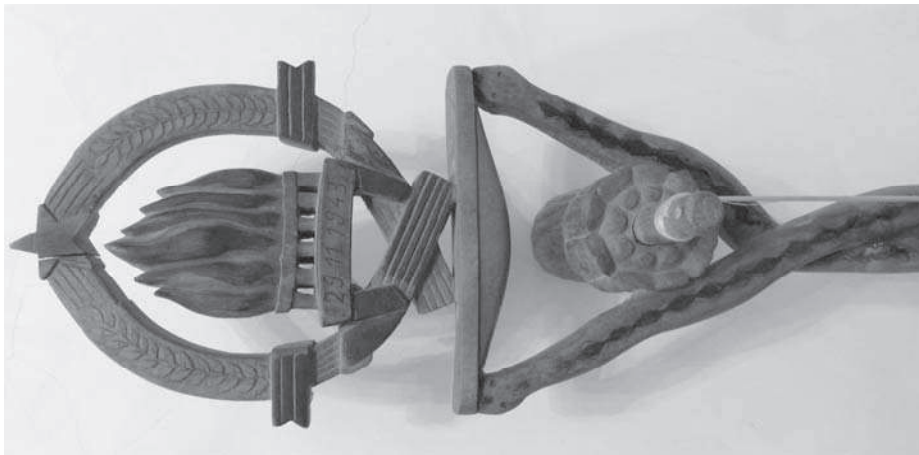

Sl. 7.

Slike 4-7: Zoran Naskovski, video-instalacije "Smrt u Dalasu", 2000-2010.
©Zoran Naskovski 2014.

Sl. 8.

Sl. 9.

Sl. 10.

Slike 8-10: Gusle, period posle 1945. Privatna kolekcija.

Lidija Merenik

Department of History of Arts
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Epics, popular culture and politics in a modern work of art

"Death in Dallas" is a video-installation by Zoran Naskovski comprised of a) visual documentary material connected to the assassination of John Fitzgerald Kennedy, the president of the USA and materials about his public and private life; b) a soundtrack comprised of a poem accompanied by gusle by Jozo Karamatić with decasyllabic lyrics "Death in Dallas" by Božo Lasić. The unexpected and strange combo birthed a work of art which contains different layers of meaning and one of the most complete postmodern works of art in Serbian modern art. Naskovski had combined the seemingly incompatible codes of popular culture into a specific artistic method of its own genre – "Balkan noise". Using the method of "noise" music, in which every noise, soundscape or voice has equal meaning and value; he included epics, tradition, politics, popular and folk culture. Finally, by doing so he had completely shifted the paradigm from modern to postmodern, from the substance of myth to a demystification of this type of representation.

Key words: modern art, ethnomusicology, cultural history, popular culture, noise

*Épopée, culture populaire et politique dans
une œuvre artistique contemporaine*

"Mort à Dallas" est une installation vidéo de Zoran Naskovski composée de: a) matériels documentaires visuels lié à l'attentat sur John Fitzgerald Kennedy, président des États-Unis et matériel et documents liés à sa vie privée et publique; b) support musical – épopée de Jozo Karamatić accompagnée par la gusle, et cela d'après le poème en décasyllabes "Mort à Dallas" de Božo Lasić. Cette union compositionnelle inattendue et étrange a fait naître une œuvre d'art à significations multiples et un des travaux artistiques postmodernes les plus accomplis dans l'art contemporain serbe. Naskovski a réuni des codes apparemment incompatibles du populaire comme une méthode artistique spécifique de son propre genre – "Balkan noise". Par la méthode de la musique "noise", où chaque bruit, chaque image ou son a en même temps la même valeur et la même importance, dans la forme et la signification de son travail il a inclus l'épopée, la tradition, la politique, la culture populaire et folklorique. En

définitive, par une telle démarche, le paradigme s'est entièrement déplacé du moderne vers le postmoderne, de la substance du mythe vers la désubstantialisation et la démystification de ce type de représentation.

Mots clés: art contemporain, ethnomusicologie, histoire culturelle, culture populaire, "noise"

Primljeno / Received: 23.12.2013.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 20.01.2014.